

něji. Vždyť hlavním pramenem těchto úsporných kapitalů je sám důchod těchto kapitalů.

Proto také i kdyby byly všechny trvalejší kapitálové statky převedeny do rukou jakýchkoli kolektivit a kdyby i práce byla zkomunisována, nemohla by sama tato změna míti trvalejšího vlivu na zlepšení poměrů dělnictva, poněvadž vždy bude více záležeti na trvalém hospodářském zdokonalení produkce než na okamžitém vybojování většího podílu na výnosu produkce na úkor ostatních složek výrobních, zejména kapitalů, ježto bez rostoucích úspor především z kapitalů pramenících, není technický pokrok produkce možný. Spotřebovati, zkonsumovati v užším smyslu veškerou produkci, bylo by tedy začátkem konců; někdo úlohu střídatele na sebe vzíti musí, ať je to dělník, nebo kapitalista, nebo nějaká kolektivita. Je jistě velmi záslužno a vši chvály hodno, vychovati dělníka na kapitalistu a děje se tak i v zemích nejkapitalistštějších, ale k tomu není třeba násilných převratů a odstranění kapitalistů nebo dokonce odstranění soukromých kapitalů: vždyť kapitalisté dle všech dosavadních zkušeností dovedou nejlépe konati nejen úlohu střídatele nových úrokových kapitalů, ale jsou zároveň pionýry všeho technického pokroku produkce, jež je alfou a omegou lepší budoucnosti stále rostoucího počtu lidstva.

Produkce průmyslová.

Zemědělskou výrobou produkují se přírodniny, jež slouží přímo účelům spotřeby, jako některé potraviny a pochutiny z říše živočišné, rostlinné i nerostné. Větší část jich se však prve výrobou průmyslovou dále zpracuje, zušlechťuje, aby po té sloužily spotřebě jako tovary průmyslové. Říkává se proto také zemědělské výrobě, poněvadž dodává svými produkty suroviny výrobě průmyslové, prvovýroba. U výroby prvotné je hlavním činitelem, jak víme, půda; hmotný kapitál a práce mají poměrně úlohu užší. U výroby průmyslové naopak hlavní těžisko spočívá na hmotných pomocných zařízeních výrobních: budovách a jiných stavbách, strojích, a na práci.

Půda je sice rovněž pro výrobu průmyslovou nezbytna jako její stanoviště, ale mívá pro ni i v tomto směru hlavně význam

spíše nepřímý. Je sice důležité pro výrobu průmyslovou, aby bylo voleno její stanoviště tam, kde je naleziště a rostiště surovin a hmot pomocných, anebo kde je s dostatek dělnictva; leč jsou četné doklady, hlavně u výroby přepychových předmětů, ale také i u tak řečeného těžkého průmyslu, že příslušný průmysl prospívá, ač uvedenému požadavku o volbě stanoviště nevyhovuje. Školským příkladem tu je výroba cigaret v Egyptě a strojnický průmysl v Itálii. A jistě v budoucnu mohly by se vyvinouti poměry v tomto směru ještě volnější, jak postupně proniká s rozvojem dopravy stále větší pohyblivost zboží i lidí.

Ač tedy půda má pro průmyslovou výrobu význam užší, přetřásá se v odborné literatuře otázka, zda má zákon o klesající produktivitě půdy svůj význam také ve výrobě průmyslové.

Zásadně platí tento zákon i o půdě průmyslových stanovišť, neboť i tu dojde se jednou k mezi, kde se nebude moci přebíratí půda zemědělství a věnovatí průmyslu a nebude se již ani moci čeliti rostoucí potřebě nástavbami do výše a stavbami podzemními pro přílišnou nákladnost těchto staveb. Ale tato mez je tak vzdálena, že i theoretisovati o oněch vzdálených možnostech je snad neekonomické počínání. Také je nesporno, že prostřednictvím surovin, zpracovaných průmyslovou výrobou a dodávaných jí prvovýrobou, uplatňuje se vliv klesající produktivity prvovýroby v oborech průmyslové produkce.

Ale je tu ještě jiná otázka, totiž, zda v oboru produkce průmyslové platí zákon o klesající produktivitě vůbec, přímo, mimo přenesené vlivy z prvovýroby, dává-li tedy průmysl při zvyšovaných obětech všech produkčních jeho složek také poměrně klesající naturální výnosy, jako tomu je v produkci zemědělské?

V starší klasické literatuře (Senior a j.) a do nedávna v literatuře vůbec vládl jednomyslný názor, že v oborech průmyslové produkce tento zákon neplatí a považoval se tento zákon za příznačný pro produkci zemědělskou. Ve vztahu k němu se vykládala i renta pozemková, jež se považovala za jeho důsledek, jak jsme viděli. Novější německá literatura se dosud kloní k tomuto mínění (D i e h l a j.), kdežto u novějších národohospodářských theoretiků anglických a amerických (M a r s h a l l, C l a r k a j.) převažuje názor, že zákon o klesající produktivitě platí také v průmyslu, anebo dokonce že platí nejen ve všech oborech

produkce a tržby, ale i v konsumpci. Jím prý je podmíněna výše mezd, a platí prý i o kapitále.*)

Chtějící spor zásadně rozřešiti, uveďme si znovu na pamět, proč neposkytují v prvovýrobě dvojnásob zvýšené dávky všech nákladů produkčních, dosáhla-li výroba známé meze produktivity, zdvojnásobených hrubých výnosů? Poněvadž se nedají zároveň zdvojnásobiti plodivé síly půdy a ostatní energie přírodní, a ty jsou při produkci zemědělských plodin, to jest vskutku nově stvořených statků, věcí hlavní. U výroby průmyslové se dané suroviny energiemi přírodními prostřednictvím strojů a lidské práce jen kvalitně upravují; tu se spolupůsobení energií přírodních obmezuje na jakési výkony pomocné. Urobí-li několik dělníků na dané řadě strojů z dané suroviny daný počet psacích per, jest úplně v moci lidské, aby dvojnásobný počet dělníků urobil na dvojnásobné řadě strojů dvojnásobný počet per, jsou-li tu i ostatní podmínky po ruce: potřebné suroviny a lidská práce. Také se dají zdvojnásobeným nebo ztrojnásobeným počtem strojových a ručních úkonů vyrobiti tovary dvakrát nebo třikrát kvalitnější.

Nehledíme-li tedy k nepřímému vlivu půdy jako stanoviště průmyslových podniků a přírodních surovin, je možno tvrditi, že v průmyslové výrobě zákon o klesající produktivitě neplatí. Ale není radno komplikovati tuto skutečnost s ostatními zjevy, jež ji kříží a zdánlivě ruší, zejména ne s otázkou hodnoty, jako činí *Davenport*, který liší mimo to zákon o klesající užitečnosti a o klesající produktivitě hodnot, a podobně i jiní autoři, anebo s otázkou směn a rozdělení důchodů (*Clark, Stucken*), ani s otázkou organizace produkce. Zvláště organizace průmyslové výroby, to jest různé kombinování poměru zúčastněného na produkci kapitálu a práce, jsou velmi důležité a připouštějí tolik obměn a zdokonalují se stále a stále, že bývá těmito vlivy i ona nepůsobivost zmíněného zákona o klesající produktivitě úplně zastíněna a překompensována a pozorujeme spíše ještě, že výroba průmyslová, čím ve větších rozměrech znásobněnými kvanty kapitálu a práce pracuje, tím produkuje výhodněji, za klesajících nákladů, aniž by měla takováto hromadná produkce v tomto směru nějakou mez. Mimo to nehledě ani k stálým

*) Také *Böhm-Bawerk* hájí zákon o klesajících výnosech stoupajících kapitálů (*abnehmende Erträge zunehmender Kapitalverwendung*).

obrovským pokrokům techniky, jsou tyto zdokonalované organizační úpravy v oborech průmyslových tak rozmanité a pole jejich rozvoje do budoucna tak široké, že jsou při nejmenším velmi předčasné i obavy svrchu dotčené, aby jednou zdražující vliv půdy a surovin nepronikl i v produkci průmyslové a neuplatnil se přece jen vliv zákona o klesající produktivitě také tu. Hlavní pole těchto nově vytvářených kombinací jsou v oboru hmotného kapitálu, pomůcek produkčních, jimiž se nahrazuje drahá práce lidská méně nákladnou prací strojovou; z téže váhy železa vyrobí se místo několika strojů menších veliký stroj jeden, místo mnoha ručních hoblíků na železo vyrobí se frezovací stroj, které pak zastanou celé desítky dělníků a pracují mnohem levněji než oni. Proto také budou dlouho ještě výnosy průmyslové produkce poměrně stoupati proti výnosům produkce zemědělské, i kdyby technický pokrok v průmyslu nadobro přestal (Stucken), a v této stoupající průmyslové produktivitě vlivem hospodárnější organizace produkce vězí příčina, proč ceny průmyslových tovarů mají spíše sklon k poklesu a krajní spodní mez nákladů produkčních stále ustupuje níž a níže.

Tento vývoj k velkovýrobě u výroby průmyslové má také své stíny, neboť zatlačuje malovýrobu a malopodnikatele a nabádáje dále k spojování řady podniků téhož druhu v podnik jeden, aby se mohla výroba lépe místně i technicky rozdělit a jednotná seriová výroba ve velkém zaváděti, nebo i k slučování několika podniků, jež se obírají postupným zpracováním tovarů od suroviny počínajíc až k poslednímu jejímu ušlechťení, potlačuje vzájemnou soutěž producentů a zesiluje ještě více jakési monopolní stanovisko velkomajitelů produkčních prostředků.

Ale ukázalo se přece jen, že byly upřílišněny pronášené obavy, že malovýroba zanikne, vždyť všechny známky nasvědčují tomu, že tento vývoj bude velmi pomalý a poskytne zúčastněným činitelům dosti času a příležitosti, aby se v nových poměrech orientovali. Ostatně vyvolal tento tlak sdružených kapitálů na druhé straně i koncentraci námezdných pracovníků. Místo volné soutěže nastal ovšem boj o výnos produkce všech proti všem, v němž vítězí spíše moc než právo. Na tomto kolbišti vítězí na chvíli ten, pak zase onen, a vybíjejí se tyto zápasy v stálých cenových přesunech tovarů, zejména směrem vzhůru a zdražují se na čas poměrně ceny tovarů na úkor spotřebitelů nad úroveň, jež by jinak snad mohla nastati. Leč každý

tento náraz sdílí se postupně a přesunuje s jednoho druhu důchodu na všechny ostatní důchody, až se reálné poměry zase vyrovnají a všichni poživatelé důchodů mají přes větší nebo menší číselné důchody reálně týž důchod jako dříve, nehledě ovšem k trvalému pozvolnému uchylování se rovnováhy mezi důchodem kapitálu a důchodem práce spíše ve prospěch práce, což je ostatně samozřejmým předpokladem a podmínkou sociálního vzestupu každého národa. Kapitály totiž stále rostou samy ze sebe o úrok, a z těchto přírostů finančních kapitálů se pořizují další nová zařízení produkční, budovy a stroje průmyslových podniků stále se množí a zvelebují, a mají proto jejich vlastníci rostoucí celkové reálné důchody, přes to, že relativně klesá podíl kapitálu na výnosech produkce, zvláště v průmyslové výrobě, proti podílu práce; kdežto u práce stoupá přirozeným rozvojem činnosti průmyslové nejen úhrnný podíl práce, ale stoupá i poměrný reálný podíl na jednotlivce připadající.

Měli jsme již častěji příležitost se dotknouti ještě další otázky, jež zvláště u průmyslové výroby se naznačuje jako směrnice příštího vývoje, totiž vyvlastnění a zesocialisování výrobních hmotných kapitálů. I když přejdeme mlčky nespravedlivost, jež by se stala, kdyby se tyto výrobní kapitály prostě zkonfiskovaly a neplatila se za ně náhrada žádná a neplatil se ovšem pak ani úrok z výkupů a produkovalo se tedy zdánlivě levněji, na druhé straně sotva by se našel nějaký vhodný způsob, jak podněcovati skutečnou invenční práci, kdyby se mzdy po takovémto vyvlastnění znivelisovaly, jako je v programu některých stran komunistických, a nadání a jeho vynikající výkony by byly považovány za zjev společenský, společnosti jako celek náležející, z jehož újmy by se připlácelo na pracovní nemohoucnost a neschopnost druhých. Anebo by se musily vynikající výkony honorovati lépe, jako se dosud děje, a nastala by nová nestejnost, s tím však rozdílem, že by se snad vše protrávilo, utratilo, kdyby soukromé vlastnictví bylo vůbec zrušeno i u statků přímé spotřebě sloužících, anebo by se vše hromadilo u lidí lépe placených v jejich až zbytečně přepychových zařízeních spotřebních, kdyby bylo zrušeno soukromé vlastnictví jen hmotných kapitálů produkčních. A kdo by tvořil úspory, z nichž by se zvelebovala a rozšiřovala zařízení produkční? Ony komunity? Nevěřím, že by se mohlo takovéto hospodaření potkati s úspěchem.